

Josef LÍNEK
Praha

Syntax a spojovací prostředky na úrovni A1

Rozsah syntaktických znalostí, které musí student zvládnout, aby dosáhl úrovně A1 (*Breakthrough*), je částečně definován deskriptory ve *Společném evropském referenčním rámci pro jazyky (Společný evropský... 2002; dále SERRJ)* a materiálově vymezen v popisu úrovně A1 (Hádková, Línek, Vlasáková 2005, s. 262–267). SERR vyžaduje, aby A1 byla úroveň *a g r a m a t i c k o u*. Jak již bylo naznačeno v *Češtině jako cizím jazyku – úroveň A1* (srov. Hádková, Línek, Vlasáková 2005, úvod ke kapitole *Gramatické minimum* na s. 244), v případě českého jazyka, pro nějž je charakteristická výrazná flektivnost, se bez gramatických znalostí zcela obejít nelze, což platí i pro syntax. Komunikáty, s nimiž se bude student (zpočátku převážně jako receptor) setkávat, budou mít často povahu eliptických výpovědí. Nezřídka půjde o jediný tvar (např. akuzativ jména), který překladový slovník neuvádí. Syntaktickou průpravu proto musí provázet postupné zvládnání *morfologického minima*. Nutnost zvládnout omezené množství gramatických pravidel však neznamena, že výběr jazykových funkcí (základních účelů, k nimž nerodilý mluvčí bude užívat českých jazykových prostředků při komunikaci) pro úroveň A1 bude záviset na rozsahu gramatických znalostí. Mělo by tomu být právě naopak. Nejprve je třeba stanovit, jaké funkce má jazyk na dané úrovni plnit, a teprve následně zvolit potřebný jazykový materiál a gramatická pravidla.

Syntaktická stavba výpovědi je na úrovni A1 dána repertoárem jmenných a slovesných tvarů, jejichž znalost se u studentů předpokládá. Jde zejména o singulárové a plurálové tvary nominativu, genitivu a akuzativu jmen a indikativní tvary sloves (převážně imperfektiv-

ních). Přestože studenti úrovně A1 budou pracovat pouze s velmi omezeným souborem lingvistických termínů, je třeba, aby si zřetelně uvědomovali, k jakým jazykovým jevům termíny odkazují.

1. Věta a nevětná výpověď

Mezi klíčové pojmy, které se vztahují k syntaxi na úrovni A1, bezpochyby patří *věta*. Větu je třeba hned zpočátku prezentovat jako intonačně uzavřenou jazykovou jednotku, která obsahuje finitní tvar slovesa, tedy tvar, který je s to fungovat jako predikát nebo jeho verbální součást (spona). Čím dříve si student uvědomí centrální postavení predikátu v české větě a skutečnost, že určitý tvar slovesa rozhoduje o tom, jakou věta bude mít stavbu a jaké participanty budou tvořit její základovou větnou strukturu (dále ZVS), tím snáze a rychleji pozná, co lze z věty vypustit, aniž by pozbyla správnosti, a co nikoli. Snadno také identifikuje nevětné výpovědi (většinou citoslovecné – *Pst! Haló?*) a v mluvené komunikaci velmi běžné eliptické věty (*V práci, Zajímavou*)¹.

2. Věta podmětová a bezpodmětá

Nejběžněji užívaným typem výpovědi bude na úrovni A1 věta jednoduchá s nekomplikovanou strukturou. Vedle vět s podmětem se studenti seznámí rovněž s větami, jejichž predikát postrádá levostrannou valenční pozici (věty bezpodměté). Výčet ZVS bez podmětové pozice pro A1 je uveden v popisu úrovně (Hádková, Línek, Vlasáková 2005, s. 262–263). Bezpodmětým větám by měla být při výuce věnována patřičná pozornost, protože v mnoha (především neslovanských) jazycích se tento typ vět nevyskytuje. Přitom jde o frekventovaný druh výpovědi, jímž mluvčí popisuje atmosférické jevy (*Prší*), stavy (*Je*

¹ Obtížnější pojmy jako *nevětná výpověď*, *eliptická věta* aj. ve vyučovací praxi doporučujeme neužívat. Je lépe vystačit si s popsáním jevu a vymezením jeho vztahu k jinému jevu, který studenti bezpečně rozeznají a dokáží pojmenovat: *Toto (nevětná výpověď) není věta, protože...*

docela teplo) nebo prožívání stavu (*Je ti zima?*). Doporučujeme rozdělit výklad o bezpodmětých větách na několik etap. S některými větami bez subjektové pozice se studenti úrovně A1 setkají velmi brzy (*Kolik je ti let? – Je mi 27*) a budou je nejspíše vnímat jako jakési „fráze s proměnnou“, jako útvary s ne zcela zřetelnou stavbou, jejichž část se mění v závislosti na kontextu:

Otázka: Kolik je *ti/vám* let?

V otázce je „proměnnou“ dativní tvar zájmena, který označuje adresáta promluvy. Při neformální komunikaci volíme singulárový tvar, při formálním rozhovoru tvar plurálový.

Odpověď: Je mi *dvacet sedm (let)*².

Do odpovědi je dosazována „proměnná“ jiného druhu (počet let), jejíž podoba nezávisí na formálnosti či neformálnosti komunikace.

Vyložit strukturu větných výpovědí bez podmětu a prostřednictvím jednoduchých pojmů vysvětlit, že některá slovesa netvoří ZVS s pozicí subjektu, pokládáme za žádoucí zejména proto, aby studenti nezaměňovali bezpodměté věty za věty s nevyjádřeným podmětem. Je třeba rovněž upozornit na skutečnost, že bezpodměté věty s dativním objektovým komplementem (*mi/ti/vám*) vlastně „podmět“ (proživatel stavu) mají, třebaže pouze v rovině sémantické. Ekvivalenty větných výpovědí typu *Je ti deset let?* či *Je vám smutno?* budou v řadě jazyků věty s podmětem (*Are you ten?*, *Are you sad?*).

3. Věta jednoduchá a souvětí

Jak již bylo naznačeno výše, studenti „negramatické“ úrovně A1 by měli komunikovat především prostřednictvím nekomplikovaně strukturovaných jednoduchých vět a nevětných výpovědí. Seznámí se ale také s několika spojovacími výrazy, které jim umožní vyjadřovat a vnímat vztah mezi zmnoženými větnými členy ve větě či klauzi (*Petr a Pavel studují*) a poměr mezi větami v souvětí (*Jsem unavený, ale do*

² Výraz v závorce lze vynechat.

školy jdu). Pro úroveň A1 počítáme pouze s omezeným repertoárem *parataktických* spojek signalizujících poměr slučovací (*a, ani, nebo*), odporovací (*ale*), vylučovací (*nebo* – silná disjunkce naznačena interpunkcí) a příčinně-důsledkový (*a tak, tak*). Souřadná souvětí by neměla obsahovat více než dvě klauze (hlavní věty). Třetí díl *Mluvnice češtiny* (Daneš a kol. 1987, s. 445–446) vymezuje rozdíl mezi jednoduchou větou s několikanásobným přísudkem a souřadným spojením, a to zejména na základě začlenění určitých slovesných tvarů ve funkci predikátu. Není nutné, aby studenti na úrovni A1 přísně rozlišovali mezi větou jednoduchou a souvětím, ale měli by znát valenční pole probíraných sloves, aby se vyhnuli kontaminaci vazeb.

Na úrovni A1 je možno užívat i souvětí s větou hlavní a paratakticky připojenou vedlejší větou obsahovou, která substituuje objektový komplement. Přísudkem věty hlavní by měly být pouze přítomné tvary sloves *myslet (nemyslet)* a *vědět (nevědět)*. Prostředkem signalizujícím nerovnocenný vztah mezi hlavní a vedlejší větou bude spojka *že*. Někteří studenti budou patrně s to po tvaru slovesa *vědět* využít jako relativních spojovacích výrazů tázacích slov.

Ukázky podřadných souvětí pro úroveň A1 s vyznačením užitých spojovacích prostředků:

Myslím, že je úterý.

Nevíš, že Jana je moje sestra?

Kde je banka? ⇒ *Nevím, kde je banka.* (Respondent využívá tázacího slova jako relativu.)

Při výkladu o souvětí nesmíme opomenout skutečnost, že některé spojky ovlivňují pozici reflexivních zájmen *se* a *si* (tvořících součást slovesných tvarů) ve větě. Zatímco spojky *a* a *ale* do následující věty jakoby nepatří a slovosledné postavení *se/si* neovlivňují (*Jsem smutná, ale směju se*), ostatní spojky (*ani, nebo, a tak, že*) a relativu (*co, kdy, kde* aj.) způsobují změnu pozice *se/si* (*Čtu knihu, nebo se dívám na televizi*). Pro prezentaci postavení reflexiv *se/si* (a jiných nepřízvučných slov) ve větě se nám jeví jako vhodný způsob, který ve své

učebnici češtiny pro cizince volí Lída Holá (2001, s. 93). Její soubor pravidel pro tzv. „druhou pozici“ by bylo možné adaptovat tak, aby odpovídal rozsahu jazykových znalostí na úrovni A1.

4. Větné členy

Z větných členů by studenti úrovně A1 měli umět pojmenovat náležitými termíny jen ty, které tvoří součást základových větných struktur (ZVS). Charakteristiku typů podmětu a přísudku a přehled ZVS pro A1 obsahuje popis úrovně (Hádková, Línek, Vlasáková 2005, s. 262–265).

5. Slovosled

Závěrečnou poznámku věnujeme pořádku slov v české větě. Z pravidel, která svazují jinak relativně volný český slovosled, by studenti úrovně A1 měli poznat následující:

1. Shodný přívlastek (tvar adjektiva či zájmena) stojí většinou před jménem, které determinuje (*starý dům, ten hotel*). Pravidla pro řazení postupně rozvíjejících přívlastků není nutné vykládat v úplnosti. Postačí, když si studenti zapamatují pořadí **u k a z o v a c í z á j m e n o – p ř í v l a s t ň o v a c í z á j m e n o – a d j e k t i v u m – d e t e r m i n o v a n é s u b s t a n t i v u m** (*ten náš starý dům*).
2. Akuzativ a dativ singuláru reflexivního zájmena *se* (tvořící součást slovesné formy) klademe za první přízvučné slovo ve větě. Jedinou výjimku z tohoto pravidla, s níž se studenti úrovně A1 seznámí, tvoří případy, kdy přísudek věty je v 1. nebo 2. osobě préterita (*Díval jsem se na televizi. Včera jsem se díval na televizi.*) a reflexivní zájmeno *se* přesouvá za tvar gramatického slovesa *být*.
3. Studenti úrovně A1 by měli získat povědomí o aktuálním větném členění v češtině. Postačí jednoduché pravidlo, že jádro výpovědi (nové sdělení, k němuž směřujeme) nalezneme většinou v jejím závěru. Elementární informace o výpovědní dynamičnosti umožní studentům poznat rozdíl ve významu vět, které se liší jen slovo-

sledným uspořádáním (*Přijede dnes* proti *Dnes přijede*), a správně tvořit eliptické výpovědi (například na otázku *Kde bydlí Tomáš?* odpovědět náležitým *Tady*).

Literatura

- D a n e š F. a kol., 1987, *Mluvnice češtiny 3. Skladba*, Academia, Praha.
- H á d k o v á M., L í n e k J., V l a s á k o v á K., 2005, *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1*, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR a nakladatelství Tauris, Praha.
- H o l á L., 2001, *Czech Step by Step*, Praha a Havlíčkův Brod.
- Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*, 2002, Univerzita Palackého, Olomouc.